

életének legmélyebb értelme, ezekért őrzi személyét emlékezetében az utókor. Gálos könyve minden eddiginél alaposabb, átfogóbb elemzés nyersanyagát adja, de nem küszöböli ki a témával való további foglalkozás szükségességét.

Nagy nehézséget jelent a kutatóknak az Uránia szerkesztésének az az elve, hogy a különböző munkák szerzőit nem jelezték névvel. Ez sok találgatásra, feltevésre ad módot. A stíluselemzés módszerei, bár rendkívül hasznosak, korántsem csálhatatlanok. Gálos Rezső sok pontban elfogadja, más esetekben korrigálja az eddigi megállapításokat. Ilyen irányú vizsgálódásai közül két eredményét érezzük jelentősnek. Gálos meggondolkoztató bizonyítékokat sorol fel arra vonatkozóan, hogy A fejvesztés című töredék nem Kármán eredeti munkája, sőt nem is az ő „honosítása”, és hogy nem lovagregény, hanem lovagdráma átdolgozása voltaképpen. A mű párbeszédes formájától eltekintve a „jelenés” szó használata is erre mutat. A párbeszédék közé szőtt elbeszélő részletek csupán azt látszanak bizonyítani, hogy a kor másodrendű irodalmában — gondoljunk Dugonics „drámáira” — ez a sajátos műfajkeveredés nem tartozott a ritkaságok közé. Gálos másik fontos megállapítása szerint A kincsásó sem eredeti munka. Véleményét tematikai elemekre alapozza. A cselekményre és a német környezetre hivatkozva vonja kétségbe — eléggé tartózkodóan — a mű eredetiségét. Ezzel nem érthetünk egyet. Nincs olyan irodalmi törvény, amely a történet színterét az eredetiség ilyen kizárólagos kritériumaként jelölné meg, és még kevésbé igaz az a vélemény, hogy az alap gondolat is az idegen hatást bizonyítja. A kincskeresés motivuma végighúzódik több évtized magyar irodalmán és az a tény, hogy ezt a sort Kármán nyitja meg, nem tekinthető véletlennek. A mű eleven stílusa, takarékos kompozíciója is ellentmond Gálos véleményének. Feltehető, hogy a történet alapja egy nemzetközileg elterjedt anekdota, de ez sem vonja kétségbe az elbeszélés eredetiségét, hiszen az ilyen történetek feldolgozása a különböző irodalmak történetében szinte általános.

A könyv utolsó fejezeteiben a kisebb cikkeket, fordításokat elemzi, méltatja Gálos és kimutatja azok forrásait. Ezek a források is Kármán sokoldalú érdeklődésére vetnek világot. Szerepel közöttük például Raynal, a francia felvilágosodás kiemelkedő egyénisége, a gyarmatosítás humanista leleplezője és Heinse, az Ardinghello neves szerzője. Érdekes a Kármán stílusával foglalkozó fejezet, itt sok finom és találó megfigyeléssel találkozunk. A Martinovics-összeesküvéssel való viszonyáról is közöl Gálos dokumentumokat műve utolsó fejezetében. Az életrajz után tekintélyes terjedelmű függelék következik, melyben Kármán és a Rádayak viszonyáról szóló dokumentumok, valamint kiadatlan Kármán-művek találhatók. A gondos, lelkiismeretes jegyzetanyag is növeli Gálos könyve tudományos értékét és hasznosságát.

Wéber Antal

ÉSZREVÉTELEK KOLTAY-KASTNER JENŐNEK AZ OLASZ—MAGYAR SZÓTÁRRÓL ÍROTT BÍRÁLATÁHOZ*

A bírálattal számos vonatkozásban nem értek egyet. Megállapítom, hogy a bíráló több alapvető kérdésben téves álláspontot képvisel. Nem egy helyen szótáram adatait elferdítve közli, hogy ezzel saját álláspontját támassza alá. A legtöbbet vitatott elvi kérdésekben nem nyilatkozik.

* I. O. K. VI. 3—4.

1. *Az olasz-magyar szótár forrásai:*

Koltay-Kastner szerint szótáram két főforrásból merítette anyagát: Palazzi és Zingarelli ismert szótáraiból. „Nagyjából hol Palazzi, hol Zingarelli képe, hol a kettő egyeztetett mása jelenik meg a szótár tükrében.”(527). „Így, ha a Herczeg-szótár Palazziból vett törzsanyagát nézem, az az 1940 táján uralkodó olasz nyelvanyagot képviseli”(529). „E kifejezések túlnyomó százalékát Herczeg Palazzitól és Zingarellitől veszi”(531).

Ezzel szemben mi a valóság? Szótáram bevezetésében a forrásokra vonatkozóan a következő olvasható: „Olasz értelmező szótárak, elsősorban a Palazzi alapján megtörtént az *alapszókincs* gyűjtése és értelmezése, egy későbbi időpontban Bruno Migliorini: *Che cos'è un vocabolario c.* művében feltüntetett szakmai lista szerint meghozatott olasz szótárak segítségével *a szakmai gyűjtés és értelmezés.*”

Kétségkívül bővebben is megadhattam volna forrásaim jegyzékét, akkor Koltay-Kastner nem követte volna el azt a bántó hibát, hogy a Zingarellit szótáram előzményei közt említse. Tény Koltay-Kastner megállapításával szemben, hogy szótáram szókészletének alapja a Palazzi szótár 1948. és a Cappuccini-Migliorini 1951. évi kiadása. Rengeteg szó és kifejezés, állandó szóösszetétel származik az említett két olasz értelmező szótárból. Zingarelli azért nem szerepel a források közt, mert jellegénél fogva nem alkalmas viszonylag korlátozott terjedelmű kétnyelvű szótár alapanyagának összeállítására. A Zingarelli szótár ui. sokkal inkább lexikonszerű, mint a Palazzi és a Cappuccini-Migliorini tehát sokkal bővebb a (többnyire elavult) címszóközlésben, mint a másik kettő. Ezzel szemben aránylag sokkal kevesebb kifejezést, állandó szókapcsolatot hoz, a modernizmusokkal kapcsolatban pedig sokkal szűkebben mér, mint pl. Palazzi. Céлом a szótáram szerkesztésekor sokkal inkább volt a jól kidolgozott bokrok létesítése, mint a címszavak számának többnyire elavult anyaggal való szaporítása.

Koltay-Kastner azt állítja, hogy egyenesen hiba volt szótáram anyagának legtetemesebb részét e két szótárból (nála téves a Zingarellire utalás) merítenem. Ennek kapcsán jelenti ki — igazságtalanul — a Palazzi szótárról: „mint előszavában kiderül, főleg a tanulóifjúságnak szánja munkáját”(529), holott köztudomású hogy Olaszországban, ahol a szótári viszonyok közel sem olyan fejlettek, mint pl. Franciaországban, Palazzi pl. az egyik standard értelmező szótár, melynél jobb — sajnálatos módon — egyelőre nincs, legfeljebb más szemponttal készült, hasonló jellegű munka (mint pl. a maga nemében a Zingarelli szótár is). A Società c. magasszínvonalú, társadalmi tudományokkal foglalkozó olasz folyóirat 1953. dec. számában (646 l.), *e. v.* kritikusk Dante Olivieri 1953-ban megjelent olasz etimológiai szótárával foglalkozva, örömeinek ad kifejezést, hogy ez már a negyedik az utóbbi években megjelent olasz etimológiai szótárak sorában és egyúttal megjegyzi: *Così, tra l'altro, si farà sempre piu vicino il Vocabolario etimologico della lingua italiana (e magari anche il Vocabolario della lingua italiana).* (Kurzívval a szerző).

Nem csökkentheti szótáram értékét az a körülmény, hogy szókészletének igen tetemes része Palazziból származik. Egyébként a szótár megalkotása nem is volt elképzelhető Palazzi, ill. Cappuccini-Migliorini nélkül. Nem is gondolhattam arra, hogy szótáram szókészletét kizárólag eredeti anyaggyűjtésből állítsam össze. Úgy vélem, helyesen jártam el akkor, amikor „a Palazziból vett *törzsanyagot* . . . több irányú kiegészítéssel próbáltam megvalósítani”(529). Azt hiszem, nem csupán pusztán próbálkozásról van szó, hanem

eredményes, (bár bizonyára nem teljes) komoly munkáról. Ennek a kiegészítésnek következménye az, hogy a szótár a dolog természetéből folyó érthető azonosságok ellenére teljesen elütő képet mutat pl. Palazzival, de Cappuccini-Migliorinivel szemben is.

A kiegészítések két irányúak voltak. Elsősorban is a köznyelvel kapcsolatban lévő, Palazziban és Cappuccini-Miglioriniben nem regisztrált (mindkét szótár inkább purista beállítottságú, mint ezt Koltay-Kastner helyesen jegyzi meg Palazzira vonatkozólag) élő nyelvi anyagnak, a gergo és a beszélt nyelv határán mozgó, a neorealista írók műveiben egyre inkább előforduló, nemkülönben államunk társadalmi rendjéből, politikai helyzetéből származó szavaknak, szókapcsolatoknak, kifejezéseknek felvételét tűztem ki célul. Ennek érdekében igen részletesen használtam Panzini-Migliorini 1950 áprilisában megjelent 8000 szót tartalmazó szótárát (a háború és a rákövetkező időszak szavait), nemkülönben az 1942-ben megjelent, Migliorini és Schiaffini bővítéseivel készült nyolcadik kiadását Panzini: Dizionario modernójának. Ezekben a szótárakban nem található politikai nyelvi anyag felvétele Lenin: *Opere scelte in due volumi c. 1946-os olasz* (de Moszkvában megjelent) kiadása, nemkülönben Marx: *Il Capitale, I. 1950-es olaszországi fordítása*, továbbá a *Rinascita* és az *Unità* cédulázása révén történt.

Koltay-Kastner ismételen leszögezi: sok a hiány az ideológiai szavak terén, nem történt rendszeres szógyűjtés, bár azt is megállapítja, hogy *lavoratore, lavoro, classe*, stb. (pl.) igen gondosan kidolgozott címszavak. E tekintetben ellentmondást látok, mely egyébként érthető. Sem Koltay-Kastner, sem más bíráló nem vette észre, hogy a politikai szavak tekintetében kerülni igyekeztem azt, amit az utóbbi években mint „mozgalmi zsargon”-t nálunk is elítéltek, megtarva azt a szókészletet, mely a marxizmus elméleti tanulmányozásához, ill. országunk megváltozott intézményei neveinek megértéséhez szükséges. Eljárásomat mintegy jóváhagyta a „*Rinascita*” hasábjain 1952 és 1953 januárjában lefolyt vita, mely a politikai neologizmusok igen nagy részét elvetette.

Fontosnak és szükségesnek találtam azonban felvenni a marxizmus elméleti és gyakorlati alkalmazásából adódó szavakat. Néhány példa: *produzione* címszó alatt megtalálhatjuk: *le leggi della produzione* 'a termelés törvényszerűségei' és *mezzi di produzione* 'termelési eszközök' állandó összetételeket, melyek Palazziban sem *produzione*, sem *mezzo* címszó alatt nincsenek meg. *Militante* címszó alatt Palazzi és Cappuccini-Migliorini csak a vallási értelemet hozza. Szótáramban viszont egyrészt, mint főnév szerepel: 'pártmunkás, militáns', másrészt mint melléknév: 'harcos, küzdő' értelemmel. A példamondat: *socialisti militanti* 'harcos szocialisták' (a vallási értelem is meg van említve természetesen). *Proprietà* címszó alatt: *abolizione della proprietà privata* 'magántulajdon megszüntetése' *piccola proprietà contadina* 'kis parasztbirtok', *proprietà fondiaria* 'földbirtok' található (többek közt). Ezek közül egyik sincs meg Palazzi, ill. Migliorini-Cappuccini szótárában. Ugyanígy *proprietario* bokrban *proprietario medio* 'középbirtokos' új gyűjtésből származik. Ugyanabban a bokrban: *proprietario fondiario* nincs meg az olasz értelmező szótárakban, de pl. Lenin: *Opere scelte in due volumi c. műben* lépten nyomon előfordul s ezért van benn szótáramban is. (Ez a mű, nemkülönben a *Capitale I.* szintén említett olaszországi fordítása a politikai szavak fő-, de nem kritika nélkül használt forrása volt. Pl. a gyakran használt

liquidatarismo teljes neologizmusa, mozgalmi zsargon jellege folytán nem került be a szótáramba). *Direttiva* alatt megtaláljuk *le direttive del partito* szókapcsolatot. *Frazionismo*, *frazionista*, *frazionistico* meg sincs említve az olasz értelmező szótárakban. Hasonlóképp hiányzik *scissionista*, *scissionistico*, sőt *scissione* alatt közölt politikai értelmezés is új és az ideológiai gyűjtés eredménye. Vagy nézzük a *libertà* bokrot. Attól eltekintve, hogy — mint a szótár legtöbb ún. „érdekesebb” bokra, kétszer vagy háromszor múlja felül Palazzi vagy Cappuccini-Migliorini megfelelő bokrait, többek közt a következő politikai vonatkozású, az olasz értelmező szótárakban nem lévő szókapcsolatok találhatók benne: *libertà democratiche* 'demokratikus szabadságjogok', *libertà di (pubblica) riunione* 'gyülekezési szabadság', *libertà statuarie* 'alkotmány által megadott szabadságjogok', *guerra di libertà* 'szabadságharc (s még mások is).'

A tárgy kimeríthetetlen. *Coltivatore*, *coltivazione*, *organizzazione*, *coltura*, *cultura*, *tattica*, *tecnico*, *Ministero*, *massa*, *rivoluzione*, *provvisorio*, *sciopero*, *lotta*, *memorandum*, *misura*, *plusvalore*, *soprastruttura*, és többszáz címszóborok tartalmaz politikai jellegű szókapcsolatot, ill. saját maga is új, először kerül szótárilag regisztrálásra. Eddig általában a politikai szavakkal kapcsolatban azzal foglalkoztak a szótár bírálói, ami — szerintük — nincs benn a szótárban. Pedig azt is érdemes tekintetbe venni, ami benn van: következetes munka, gyűjtés és cédulázás eredménye.

A felhozott példák alapján nem fogadom el Koltay-Kastner álláspontját a szótár „jellemére” vonatkozóan. Szótáram nem az 1940-es olasz nyelvállapotot tükrözi. Ez — szótáram értékét nyilvánvalóan csökkenteni akaró megjegyzés — teljesen alaptalan. Szótáram az 1950-es olasz nyelvállapotot igyekezett rögzíteni és ezt a célját el is érte (a minden szótárral kapcsolatban tehető több-kevesebb pótlás figyelembevételével). A politikai szavak tekintetében megnyilatkozó hiányosságok általában a mozgalmi zsargonra vonatkoznak. Nem minden szó került be a szótárba, mely az Unitában előfordul. A politikai szavak kiválasztásával kapcsolatban álláspontom nem változott; az lehet, hogy a szótár megjelenése óta eltelt közel 3 esztendő esetleg több szónak adott polgárjogot.

A Palazzi, ill. Cappuccini-Migliorinivel szemben végzett kiegészítés másik iránya szakmai jellegű volt. E tekintetben Koltay-Kastner dicsérőleg nyilatkozik, de talán meg kellett volna említenie, hogy ez az első olasz-bilinguis szótár, mely a szótárszerkesztés alapelveként választotta a szakmai bővítést, abból a tételből kiindulva, hogy a század közepén élő átlag ember műveltsége inkább szakmai, mint irodalmi. A szakmai bővítés elvét fogadta el az olasz szótár után megjelent német- és francia-magyar szótár is. A szakmai anyag jelentős, minthogy 20 szakszótárból származik. Igen nagy probléma volt a kiválasztás. Az az elv vezetett, hogy olyan szakmákból kell több szó, melyekben az olaszok nemzetközi viszonylatban vezetnek, ezért van pl. bőséges anyag az automobilizmus, textilgyártás, repülőtechnika, stb. fogalmi körökben. A szakmai szótárak címének felsorolásától eltekintek: ezeket részben az Akadémiai Kiadó, részben az Olasz Kultúrintézet hozatta meg 1950 és 1952 közt. Legtöbbjük a felszabadulás után megjelent munka. Hálás vagyok Koltay-Kastnernek, hogy az állat- és növénynevek után megadott latin értelmezéseket helyesli. Ez is újdonság, ez sem található meg egyetlen olasz bilinguis szótárban, éppen ezért értetlenül álltam az e tekintetben ért támadásokkal szemben.

Szótáram forrásai közt valóban nem szerepel a Körösi (legalább is nem úgy mint adatszolgáltató anyagalmaz) és Rigutini-Bulle. A Körösi szótár egyébként Rigutini-Bullén alapszik. Ennek oka nem „a hagyomány teljes félrevetése és lebecsülése, mely nem jellemvonása a marxista tudománynak” (536), hanem az, hogy Körösinek két alapvető tétele van, mely ellentétben állt az én célkitűzésemmel: *a)* Körösi túlságosan toszkanizál, tehát köznyelvinek vesz olyan toszkán szavakat, melyek ma már mosolyt keltenek a köznyelvet beszélő olaszok előtt, *b)* Körösi túlságosan részletesen foglalkozik a régi nyelvvel, tehát túl sok benne a régi dantei boccaccioi szó. Ezek többségét viszont tudatosan hagytam ki szótáramból éppen francia analógiák alapján. Nyelvtani vonatkozásban is azt a — szerintem helyes elvet képviselem — eltérően az olasz leíró nyelvtanoktól, hogy nem szabad dantei példákat hozni (amit azok lépten-nyomon megtesznek, a modern példákat régies fordulatokkal vegyítve). — Viszont ebből az is következik, hogy szótáram nem teszi feleslegessé Körösit: Dante jobban olvasható Körösivel, mint az én szótárammal.

Csánk Béla Olasz-magyar szólásgyűjteményét nem használtam, mert az ami megbízható benne (a kisebb rész), bárhol megvan.

Ami a kétnyelvű egyéb szótárakat illeti: több francia-, angol-olasz kéziszótárt is használtam, főleg Giorgio Calogero francia-olasz szótárát.

II. Az olasz-magyar szótár szerkesztési elvei:

Koltay-Kastner részletesen foglalkozik a Carducciból, Pascoliból, D'Annunzióból származó szavak kérdésével. Itt néhány helyreigazítást kell tennem: nem lehetett feladata szótáromnak Carducci, Palazzi és D'Annunzio műveiből közvetlenül és részletesen anyagot gyűjteni. Ezek a példák (nem sok) valóban Palazziból származnak, mint ahogy Palazzi is Pascoli és D'Annunzio nyelvét feldolgozó szótárakból (mert ilyenek is vannak) vette őket. Meggyőződésem szerint szótáramat e tekintetben nem érheti gáncs. A jellegzetesebbeket eredetmegjelöléssel láttam el, a kevésbé jellegzetesek *irod.* (irodalmi) megjegyzést kaptak, minthogy utalni akartam arra, hogy más írónál is előfordulhatnak. Carducci, Pascoli, D'Annunzio nyelvi különlegességeiről legalább is meg kell emlékezni egy, a XIX. és XX. század nyelvén alapuló olasz bilinguis szótárnak. Miért? Mind a három irodalmi nagyság az olasz (mérsékelt) haladó polgári irodalomtörténészek szerint az olasz irodalom klasszikusai olyan értelemben, mint Arany János klasszikusa a magyar irodalomnak.

Koltay-Kastner túloz, amikor azt mondja: „A fasiszta irodalom kisajátította őket, mert a nacionalizmust, rómaiságot, a Földközi tengeren uralkodni vágyó imperializmust látta bennük.” (528) Ti. ennek a mondatnak a szellemétől áthatva akarná Koltay-Kastner kiküszöbölni szótáramból azokat a ritkább szavakat, melyeket Carducci, Pascoli és D'Annunzio alkottak vagy felújítottak a régi nyelvből. Tudomásom szerint, ha a marxista kritika nem is osztja teljesen a (mérsékelt) haladó polgári álláspontot, ha nem is állítja a három írói nagyságot Dante, Boccaccio mellé, mint polgári oldalról egyesek, még D'Annunzióval kapcsolatban sem beszél fasizmusról. Ami Carduccit illeti, helye a múlt leghaladóbb hagyományai közt van: radikális és republikánus nézetei szembeállították a feudálkapitalizmussal szövetkezett szavojai házzal (L. legújabbban, Kardos László műfordításait tartalmazó kötet végén a Carducci jegyzetet.) Pascoli a szimbolizmust jelenti az olasz irodalomban:

jól tudjuk, hogy a kapitalizmus ellentmondásaitól való menekülés, a vidék, és természet, az egyszerű emberek szeretete Pascoli korában nem reakciós magatartás. (L. Vajdával és Reviczkyvel kapcsolatban Komlós Aladár álláspontját, OK. V, 1954: a szubjektívizmus oka a kapitalizálódás következtében magára maradt lélek befelé fordulása).

A három közül a dekadens D'Annunzio a legproblematisabb. De még ő sem „képviseleli a Földközi tengeren uralkodni vágyó imperializmust” Gaetano Trombatore, kommunista kritikus, az Unità 1954. szept. 12-i számában D'Annunzio privato c. cikkében behatóan elemzi a fiatal D'Annunziónak Barbara Leonihoz, szerelméhez írt leveleit, melyeket most kiadtak. Ebben a cikkben leszögezi, hogy D'Annunzio érzéki egyénisége, a szenzualitás mint írói motívum szüntelen feldolgozása inkább biztosítja írásművészetete haladó jellegét, mint a spiritualista és misztikus Fogazzaróé. — Tehát még D'Annunzióval kapcsolatban sem kell tolvajt kiáltani, mint ezt Koltay-Kastner — nyilván túlbuzgóságból — teszi.

Szótáram a XIX. és XX. század olasz irodalmi nyelvét akarja nyújtani az olvasónak, és nem csupán a beszélt nyelvet. Ebbe a nyelvbe beletartozik, „a három nagy” specifikus szókészletének egy része, de ugyanígy beletartozik néhány régi szó, sőt a görög-római régiségek közül is nem egy. Mai nyelven írt történeti művek, a művelődésre vonatkozó értekezések, nem utolsó sorban az olasz civilizációt annyira jellemző klasszikus érdeklődés magától értetődővé teszi, hogy olyan szavakat is felvettem szótáramba, melyek a mindennapi beszéd szempontjából elavultnak látszanak. Itt tehát nem a szerkesztési szempontok összekeveréséről van szó, hanem arról, hogy az értekező prózában előforduló néhány, főleg intézményre, régi tárgyra vonatkozó szó, — minthogy XIX. és XX. századi munkákban szerepel — polgárjogot nyerhet modern szókincset tartalmazó szótárban. Koltay-Kastner idézte példák kevés kivétellel ilyenek. Vajon elhagyhattam-e volna *girone* szót, melyet (többek közt) Koltay-Kastner kifogásol, minthogy Dante pokláknak körét jelenti és így 'dantei' szó. Bírálóm nem veszi észre, hogy *girone* a mai köznyelvnek szerves alkotórésze, Dantéről beszélve, Dante valamely énekének tartalmát elmondva, minden iskolás fiú említeni fogja (akkor, amikor nem Dante nyelvén fogja magát egyébként kifejezni, hanem mai köz-, sőt beszélt nyelven).

Szótáram érdemének tartom az olasz nemzeti nyelv¹ keresését, a nyelvjárási elemek leválasztását a köznyelvi anyagról. Koltay-Kastner nem emeli ki, hogy ez az eljárás olasz bilinguis szótárnál új. Körösi szótárától éppen ebben térek el. Egy 1947-ben megjelent kisebb olasz-orsz szótár, melyet szintén használtam, szintén nem különbözteti meg a toszkán sajtóságokat az olasz köznyelvtől. Az olasz nyelvészettel vagy irodalommal foglalkozó tudja, milyen gyötrő problémája ez az olaszoknak, akiknél az egység nemzeti nyelv kialakulása szinte napjainkban zajlik le. Mind ejtésben, mind szókincsben, mind bizonyos (sokkal kevesebb) alak- és mondattani vonatkozásban eltérés van olasz nemzeti nyelv és firenzei nyelvjárás közt és ez az eltérés pl. 100 évvel ezelőtt közel sem volt olyan határozott, mint napjainkban. Szótáram következetesen véghez vitte a toszkán nyelvjárás elkülönítését a nemzeti nyelvtől, mindenhol jelezve a toszkán szavakat. Koltay-Kastnernek abban van csak

¹ A nemzeti és irodalmi nyelv nem azonos az „irodalom nyelvével” vagy a „költői nyelvvel”. Az irodalmi nyelv használata messze túllépi a szépirodalom határait. L. Tamás Lajos: Albániai tanulmánytam. Az albán nemzeti és irodalmi nyelv kérdése, I. OK., 1953, III., 276 l.

igaza, hogy az egyéb nyelvjárási eredetű, egyes modern íróknál előforduló szavakat nem mindig lokalizálom nyelvjárási eredete szerint. Ez azonban igen nehéz feladat, s csak most lesz könnyebb, miután az utóbbi néhány évben olasz etimológiai szótárak jelentek meg. E tekintetben ab ovo lemondtam a teljességről, mint az állat- és növénynevek mellett szereplő latin megjelölésekkel kapcsolatban. A teljességre való törekvés nem érte volna meg a ráfordított időt.

[Itt említem meg, hogy a Lingua Nostra bírálója (Migliorini) nem az uo kettőshangzó egyszerűsítését kifogásolja (530), hanem *spagnuolesco* szóban a helytelen diftongust (*spagnolesco* helyett). Az uo-ról pedig azt mondja: mind a két használata, tehát mind a teljes, mind a redukált alak helyes.]

A szerkesztés másik alapelveivel, a származékszavakkal kapcsolatban Koltay-Kastnernek és másoknak is elítélő az álláspontjuk. Nem állítom, hogy eljárásom tökéletes, de legalább annyira indokolt, mint a másik. Körösinél hemzsegnek az olyan származékok, melyek semmi újat nem nyújtanak az alapszóhoz képest. Az ún. *forme alterate* szerintem *nyelvtani kategoria*, nem lexikai; mint ahogy nem soroljuk fel a szótárban valamely igének a ragozás folyamán előforduló alakjait (de középkori szöszedetekben még felsorolták), éppúgy felesleges valamely névszónak alakváltozásait külön címszóban megemlíteni. Ezért választottam azt a megoldást, mely — a főnév többeszámához hasonlóan — a szóbokorban intézi el a szóvégi változást (nempedig, mint Koltay-Kastner mondja azért, mert Palazzi is hasonlóképp jár el.) Tudomásom szerint, minden olyan esetben, amikor a származék jelentése eltér az alapszótól, külön címszóban hoztam; így *altarino*, *calderello*, *calchetto*, *campanello*, *campanella*, *canapetta*, *canapetto*, *cartellone*, *gallone*, *galletto*, *gamellino*, és sok más.

A származékszókkal sok baj van. A köznyelv egyre jobban kerüli őket, teljében az affektív, beszélt nyelv területére szorulnak, sőt toszkán beszélt nyelvi sajátosságokká is válnak. Az egyes származékok használati értéke a beszélt nyelv síkján sem azonos, egyesek ritkák, mások gyakoriak. S végül egy s ugyanannál a szónál egyes jelentésekkel csak meghatározott suffixum, másokkal ismét más suffixum állhat. E kérdésekre olasz szótárakból vagy nyelvészeti munkákból nem lehet mindig megnyugtató feleletet kapni, legfeljebb csak annyit, hogy a suffixumok a beszélt nyelv vonalára tolódtak el (éppenúgy, mint a spanyolban). Ez a szempont (jelentőségük csökkentése) is vezetett, hogy nem vettem fel őket külön címszóba.

Nem osztom Koltay-Kasner aggodalmát azzal a rendkívül egyszerű problémával kapcsolatban, hogy a szótárforgató — miután nem jelzem a „gutturális mássalhangzós szótaggal végződő névszók többeszámában” (538) a gutturális megmaradását, csak a palatalizálódást tüntetem fel — tévedéseket fog elkövetni. Egyrészt feltételezhető, hogy az ilyen nagy szótár forgatója tud már meglehetősen olaszul, másrészt elég közvetlen arra gondolni, hogy ami nincs jelezve, változatlan marad.

A rendhagyó igékkel kapcsolatban Koltay-Kastner nem vette észre, miszerint éppen az általa óhajtott rendszer érvényesül a szótárban. A rendhagyó igék közül a rövidebbek teljes alakban szerepelnek a címszó után, i. *dire*, *dico*, *dissi*, *detto*; *dare*, *do*, *diedi* (nincs *dato*, mert *rendes*); *fare*, *faccio*, *feci*, *fatto*; *cadere*, *cado*, *caddi*, s mások. A hosszabbak csak változott tövükkel: *rispondere*, - *o'ndo*, - *o'si*, - *o'sto*. Nézetem szerint ennél többre nincs szükség, aki nem ismeri ki magát, semmiben sem tud tájékozódni, ami az olasz nyelvet illeti. Tény az, hogy a rövid igéknél — gyors korrektúra-olvasásból

kifolyólag — sok helyen elmaradt az első egy-két betű. Így lett *mettere*, *-etto*, *-isi*, *-esso*. Ez azonban — nem hinném, hogy megnehezíti a tájékozódást. Megfoghatatlan, miért kívánja Koltay-Kastner a rendes igék paradigmáinak leközlését, ill. a három alakot (538). Teljesen elegendő a *presente*, de az is csak a hangsúly miatt! Az igevonzatok kitétele, a tárgyás és tárgyatlan használat, a segédige jelzése kitűnően van megvalósítva Koltay-Kastner szerint (538). Ugyanígy megemlíthetné, minthogy a hangsúly jelölésről is elismerőleg szól, hogy az igéknél a *presente* sajátos hangsúlya is következetesen fel van tüntetve, — eltérően Palazzitól. A zártság és nyíltság feltüntetése a *presente*-ben szintén jelentős.

A szófaj-megjelöléseket sem adja meg a szótár olyan rendszertelenül, mint ezt Koltay-Kastner állítja. Alapelv az volt, hogy a szótár szófaji megjelölést nem ad, mert az hely- és szedéstakarékosság; így a magától értetődő főnév, melléknév, ige jelöléstől eltekintettem. Ugyanígy nem adja meg a szótár a főnevek nemét. Azonban — akkor, amikor azonos alakú, de különböző szófajú szavak kerültek egy bokorba, vagy mint címszavak egymás mellé — megadtam a szófajmegjelölést. Éppúgy, ha a főnevek neme kételyre indíthatott, pl. nem követte az *-o* himnemű, *-a* nőnemű alapszabályt, megadtam a nemet. A szófaj-jelölés mindig antikva volt és helykihagyás választotta el az értelmezéstől. Ez a Kiadó tanácsára történt így. Óvtak a zárójelek alkalmazásától. A szavak hangulati minősítését megadó vagy egyéb rövidítések szintén nem következtenek a szótárban, csak Koltay-Kastner nem vette észre az alapelvet, ui. hol kurzív, hol antikva szedés van, aszerint, hogy a rákövetkező szó, értelmezés antikva vagy kurzív. Tehát mindig ellenkező előjellel szerepelnek. Ez szintén a Kiadó tanácsa volt, aki minden módon figyelmeztetett a zárójelek veszélyére.

Koltay-Kastner nem emeli ki eléggé a szótáromban keresztülvitt rendezési elvet s így bírálata az egyoldalúság hibájába eshet a túl sok hiba s a túl kevés erény felsorolásával. Tény az, hogy mindezideig nincs olasz bilingvis, de olasz értelmező szótár sem, mely ennek a rendezési elvnek az alkalmazásával készült volna. Sőt 1952-ig, szótáram megjelenéséig alig volt magyarországi szótár, mely így készült volna. Nem változtat ezen a tényen az sem, hogy helyenként nem tökéletes a sorrend. ECKHARDT SÁNDOR mondja szótára bevezetésében, hogy ezt az egyedül helyes rendezési elvet (legalább is a román nyelvek területén) nem lehet mindig következetesen véghez vinni. Szótáram legnagyobb értékének — a toszkán nyelvjárás leválasztása, az igeragozás teljes kidolgozása mellett — ezt tartom.

III. Az olasz-magyar szótár értelmezési hibái:

Jól látta meg Koltay-Kastner a szótárnak azt a törekvését, hogy „a tősgyökeres olasz kifejezéseket és közmondásokat nem szószerinti fordítással, hanem hasonló magyar szólással” igyekszik visszaadni. Ez roppant nehéz feladat s különösen akkor, amikor a szótár készítőinek saját magukra kell támaszkodnia előzmény hiányában. Az is természetes, hogy a „szabad” fordításokban a legkönnyebb hibát találni, lévén, hogy a szótár szerkesztője nem tehet mindenkinek a kedvére. Nem hiszem azonban, hogy Koltay-Kastner bírálatában az 530 és 531 lapokon felsoroltak különösebb hibaként jöhetnek számításba. Un forte temporale abbattè sulla città példában (531) miért nem jó az átvonult (erős vihar vonult át a városon), miért kell feltétlenül az, hogy „zúdult”.

Lehet, hogy e téren túlzásba is estem, de nézetem szerint még a *chi falla in fretta* stb. fordítása is ötletesebb, mint a Koltay-Kastner javasolta: 'aki sietéssel hibázik, majd csendesen sír! Sajnos, e téren Koltay-Kastner nem egy fordítást követ el. A 533 lapon „a komoly *stare agli estremi*“ fordítása nálam nem: a végsőket rúgja, hanem: halálán van, *közöns* a végsőket rugja, ami így másképp fest, mint Koltay-Kastner beállításában. A dantei *cade come corpo morto* fordítása sem úgy van, ahogy Koltay-Kastner állítja. hanem így: *átv* — *come un cencio* v *come corpo morto* összeesik mint a rongy, mint *biz* egy colstok, ami szintén más, mint Koltay-Kastner állítása. *Decano dei professori* igaz, hogy kari dékánnal van értelmezve (ami kétségkívül téves, azonban a Magyarországon élő olaszok, pl. Vigevani, az olasz kulturintézet igazgatója is, így hívják a mi dékánjainkat), viszont *decano* borkorban még azt olvashatjuk: 1. rangelső; 2. korelső; — *del corpo diplomatico* stb., ami mégiscsak más, mint Koltay-Kastner száraz tényközlése. (534)

Egyébként természetesen elismerem, hogy a felsorolt pár tucat tévedés egyrésze valóban fennforog s bizonyára még sok egyéb, későbbi kiadásban javítandó hiba. Meg kell azonban vallanom, hogy Koltay-Kastner listájában nem találkoztam olyan súlyossal, melyért különösképpen kellene restelkednem. A hibajegyzéket egyébként csak átfutottam, egy-két próbát csináltam. Lehet, hogy elmélyültebb vizsgálattal a fenti fordításokhoz hasonlóan többről is kiderülne, hogy erőltetett hibakeresésről van szó.

Megemlítem, hogy a szótár nem hozza a keresztneveket. Mégis megtaláljuk a keresztnevet akkor, amikor pusztán név jelentésén túlmenően egyéb jelentése is van, így: Beniamino, Giorgio, Stefano, Pietro, Paolo, stb. szavakkal kapcsolatban. Ugyanígy általában a földrajzi nevek terén, pl. *Olimpo* nemcsak mint földrajzi név fontos, hanem egyéb összetételben. — E tekintetben is a helytakarékosság vezetett és az a körülmény, hogy a kereszt- és földrajzi nevek legnagyobb része lefordíthatatlan magyarra. Csak: mint több értelem közül az egyik, tehát szembeállításban jelentősek.

A hibák közt említi Koltay-Kastner az értelmezések körülírásoz jellegét. Szótáram e tekintetben kevéssé marasztalható el s Koltay-Kastner sem tud sok példát felhozni. Egyik példája *asfissia* pedig fordítást tartalmaz. *Asfissia* címszó alatt ui. ez olvasható: *orv* a vér oxigéntartalmának nagyfokú megkevesbedése; légszomj; *morì d'*-megfulladt; *morte per* — *asfissia* a halál oka fulladás. A kifogásolt rövid, találó értelmezés tehát megvan, az orvosilag bőbeszédűbb, pontosabb, kifejtőbb magyarázat mellett. — Egyébként is adott esetben nem szabad visszariadni a részletesebb, kifejtőbb értelmezéstől.

Befejezésében azt mondja Koltay-Kastner — szótáram a számos szeplő ellenére elég tiszta marad, hogy ne fordítsuk el róla tekintetünket. (541) A „számos szeplőből” én csak szépséghibákat tudok elismerni, melyek a sietségből eredtek. Sajnálatos a viszonylag sok sajtóhiba (bár számuk közel sem olyan nagy, mint azt a szótár befejezése után gondoltam), a néhány lukas utalás, a kifejezések közti egy-egy értelmezési eltérés (akkor, amikor kettő vagy több helyen szerepelnek kettő vagy több alapszavuk folytán), a 160 000 cédulába becsúszott nem egy kevéssé megfelelő vagy hibás értelmezés, néhány kimaradt lényeges szó vagy szóösszetétel, végül egy-két feloldatlan rövidítés és a szótár használatára vonatkozó néhány soros magyarázat. — Ami a szerkesztési elveket, a szótár jellegét, összképét illeti, Koltay-Kastner nem tudott álláspontjáról meggyőzni.

Herczeg Gyula